

УДК 821.161.2

СВІТЛАНА ВЕЛИЧКО

м. Кропивницький

svitlanaveli4ko@gmail.com

АГІОГРАФІЧНІ КОМПОНЕНТИ В СУЧАСНОМУ РОМАНІ

Стаття присвячена висвітленню основних здобутків агіографів та дослідників житійного письменства. Розглянуто особливості художніх інтерпретацій сюжетів агіографічної літератури, специфіку трансформації житійних мотивів у процесі творення художнього образу в сучасній українській літературі (на прикладах творів Мирослава Дочинця та Галини Пагутяк). Здійснено спробу виокремити поетикальні особливості жанру агіографії в сучасному українському романі.

Ключові слова: агіографія, життя, жанр, трансформації, образ.

Художнє осмислення житійних традицій, інтерпретація сюжетів агіографічної літератури у творах українських письменників стало поширеним явищем літературного сьогодення. Що ж стало причиною використання житійних мотивів та трансформації різновидів агіографічних жанрів? Н.Бовсунівська у монографії «Жанрові модифікації сучасного роману» зазначає, що навернення до поетики агіографічної літератури зумовила «...необхідність присутності сакрального в духовній орієнтації сьогочасної людини як своєрідної межі трагедійної житійності», «сучасна історія людства повторює історію раннього християнства» [3, 88,90]. Потреба в духовних цінностях, «національних праведниках» спонукала «відродити та оновити зміст» давньої агіографічної літератури та створити «...своєрідний «агіографічний» роман нашого часу» [3, 89], трансформували автентичні зразки, пристосовуючись до умов існування сучасної людини.

Агіографія – це жанр християнської літератури дидактичного характеру, в якому описується життя святих та аскетів, їх благочестиві подвиги, страждання.

Як зазначено в Літературознавчому словнику-довіднику, «Житійна література — життєписи знаменитих єпископів, патріархів, монахів, світських осіб, канонізованих християнською церквою; літературний жанр, що відрізняється від просто біографії релігійною спрямованістю». [8, 259-260]. Зазвичай в житіях описуються повчальні події із життя святого, повсякденне існування не подається або представлено окремими штрихами.

Особливості поетики агіографічних творів мало досліджено. Давньокиївська агіографія представлена в наукових працях історика В.О.Ключевського, який вважав, що літературна форма переважає у житіях над змістом. Історичний метод у агіографічних дослідженнях використовували В.Г.Василевський, Х.М.Лопарев. Дослідник І.Делеє створив літературну класифікацію мучеництв, розділивши їх на епічні та історичні, але не проводячи філологічного аналізу. Літературознавчий аналіз розпочався, по суті, лише в II половині XX століття в працях В.П. Адріанова-Перетц, Д.С.Лихачова, А.П.Каждана. О.О.Шахматов, Д.І.Чижевський, Ф. Зіфкес провели текстологічні дослідження, виділяючи фрагменти, запозичені із візантійських, давньоруських джерел та Святого Письма. Зокрема, слід звернути увагу на характеристику чудес у житійній літературі Київської Русі І.Срезневським, М.Серебрянським, І.Франком, Г.Федотовим, В.Горським.

Сьогодні головними проблемами дослідників агіографії стали: функціонування різновидів агіографічного жанру та використання житійних мотивів у сучасній літературі. Своє відображення ці проблеми знайшли в студіях В. Антофійчука “ Євангельські образи в українській літературі XX століття ” та “ Євангельські мотиви в українській літературі XX

століття ”, І. Набитовича „Універсум *sacrum*’у в художній прозі (від модернізму до постмодернізму)”, В. Сулими “ Біблія і українська література”. Розгляду генетико-типологічних особливостей жанру агіографії присвячені монографії О. Александрова „ Старокиївська агіографічна проза XI – першої третини XIII ст.”, Г. Павленко „ Становлення історичної белетристики в давній українській літературі ” тощо. Специфіку використання житійного жанру в нових культурно-історичних умовах та особливості його трансформації викладено в монографіях Т.В.Бовсунівської «Жанрові модифікації сучасного роману», Г.О.Випасняк «Агіографічні мотиви в сучасній українській прозі». Але цілісного дослідження щодо функціонування в сучасній українській літературі різновидів агіографічного жанру немає.

Поява агіографічної літератури пов’язана з поширенням християнства, для формування уявлень про духовне подвижництво, прославлення аскетичних подвигів, християнських чеснот. Агіографія в Київську Русь прийшла в перекладах з грецьких оригіналів: патерики (Єгипетський, Синайський, Скитський, Римський), календарні житія (Четьї мінеї), біографічні довідники (Синаксари).

Єгипетський патерик (IV-V ст.) поетизував аскетизм, самітництво, подвижництво. У формі цікавих оповідань із несподіваними сюжетними поворотами, колізіями розповідалося про мирське та сакральне життя. Розповіді наповнювалися портретними та пейзажними замальовками, деталями побуту. Єгипетський патерик користувався великою популярністю у християнському світі, був перекладений на мови майже всіх народів, де поширилася візантійська культура.

Розповіді про різні чернечі добродієвості («Про смирення», «Про провидців» та інші) містилися у Скитських та Єрусалимських патериках (V-VI ст..)

«Луг Духовний» називали Синайський патерик, складений ченцем Іоанном Мосха в VI-VII ст. Розповіді про святих (палестинського чернецтва), наповнені географічними та етнографічними відомостями, було подано в різних жанрово-стильових манерах.

Як відомо, "Четї-Мінеї" — це життя святих, розташовані за місяцями (звідси й назва — мінеї), а синаксари – історичні розповіді, що пояснювали причини виникнення пам'ятних днів богослужіння.

Основу Євангелії становить життєпис Христа, поданий в чотирьох версіях: від Матвія, Марка, Луки та Іоанна. Даний канонізований церквою життєпис і визначив житійні принципи зображення героя, відбір і розташування біографічного матеріалу та мету – довести виключність даної особистості. Євангельські мотиви стали традиційними для житійної літератури, вплинули на метафоричність стилю агіографічних творів.

Джерелом агіографії була і усна народна творчість: легенди, перекази, розповіді про дива, які творили лицарі духу.

Агіографічне оповідання, в класичній подачі, складалося з трьох частин: вступу, біографічної частини і завершувалося похвалою святому - епілогом. Вступна частина містила обов'язкові посилання до джерел достовірних відомостей про святого, цитування книг Святого Письма, молитву до Бога у помочі написання.

В основній частині життя йшла ідеалізована розповідь про життя героя, здебільшого в хронологічній послідовності: час і місце народження святого, характеристика батьків, тлумачення його імені, розповідь про навчання, втечу від світського життя, настанови, дива. Особливу увагу було звернуто на чудотворення: допомога невиліковно хворим, відвернення шторму чи посухи тощо. Канонізуючи життєвий досвід людини, агіограф вилучав епізоди, що не відповідали стереотипам поведінки християнського святого.

В.Горський стверджував, що образ святості «передбачав певну просторово-часову характеристику» [5,8]. Його діяльність була прикладом для наслідування, містила морально-етичні норми для суспільства, була настановою на праведне життя. Г.Федотов вказував, що це «шлях для всіх, позначений дороговказами героїчного подвижництва небагатьох» [16, 150]

До пантеону святих Київської Русі (XI ст..) відносили: княгиню Ольгу, рівноапостольного князя Володимира Святославича, святих Бориса і Гліба, монахів Києво-Печерського монастиря, зокрема Антонія та Феодосія. Систему образів агіографічних творів склали реальні історичні образи (князі, церковні подвижники, місіонери, мислителі, ченці, світські особи), які сприяли поширенню християнства. Завданням житій було довести необхідність канонізації їх героїв – створити свої християнські ідеали, які б утверджували новий канон святості, підняти престиж і домогтися правової та ідеологічної автономії. Це стало політичною необхідністю для незалежності києворуської церкви.

Типологія агіографічних творів в достатній мірі не розроблена вченими, тому важко визначити їх класифікацію. Досить умовною є поділ за типом героя: рядовий чернець чи ігумен, князь. За географічним принципом, тобто за місцем створення чи місцем діянь героя, класифікують житія київські, новгородські тощо.

Аналізуючи давньоукраїнську літературу Михайло Грушевський використовує ряд термінів: «агіографічна література», «агіографічна повість», «агіографічні записки», «агіографічні пам'ятки», «агіографічні твори», «агіографічні утвори» та цілий ряд похідних термінів. Іваном Франком, Михайлом Драгомановим і Михайлом Возняком вживалися терміни: «апокриф», «мінея», «патерик», «тропар» тощо. [12, ...

Святожиттєпис представлений різними жанровими модифікаціями – житіє, патерик, літопис. За літературною ж формою житія більш споріднені з

повістями, що доводить лінійна композиція (вступ, виклад біографії, епілог) та наявність поглядів автора на події, що описуються. Та визначальним для агіографічної літератури було показати внутрішній світ героя, його праведний шлях, подолання спокус, навчательний зміст.

У сучасній українській прозі з агіографічним підґрунтям простежуються такі поетикальні особливості:

- В основі сюжету – складна доля центрального персонажа як вказівка тим, хто шукає себе, свій шлях. Зокрема, у «Вічнику» Мирослава Дочинця читаємо: «Нате! – кажу я вам, тим, що йменували мене в своєму невір'ї, в своїй боязкій шані – то Знахарем, то Знатником, то Відуном, то Босоркуном, то Характерником, то Вічним Духом, то Тим, що живе в Чорній Хашці...Нате! – кажу я вам, - скарб моєї душі й тіла.» [6, 4]
- Показ героя як носія вічних цінностей. Знову ж у романі Мирослава Дочинця «Світован» читаємо: «Є люди, які щось знають, і є люди, які знають щось. Це щось і відчувалося в ньому. Воно й притягувало.» [7, 5]. Герої-самітники, що втекли від світу, де панує жорстокість, несправедливість. Новим місцем їх перебування є віддалені куточки природи чи навіть світ-Притулок. Зображення складної долі центрального персонажа, його духовної еволюції, який ціною страждань та самотності стає особистістю, що знайшла себе та Бога, набула великого досвіду, яким і ділиться з іншими. Певне, докорінне переродження героя спонукає його до подвижництва, милосердя, бо щирі почуття та добрі справи – це і є духовні основи суспільства.
- Пряме цитування Святого Письма чи посилання на Біблію. «Лікарю, зціли себе сам!» — робить запис Мирослав Дочинець у романі-сповіді «Вічник», описуючи лікування героя, чи «Ісус приніс два великі примирення. Він примирив нас з Богом і з самим собою. Себто гріх

зробив відкупним, подоланим. І навчав: перш ніж прийняти Господа і полюбити ближнього, маємо прийняти і полюбити себе, дитину Божу. Любов – се і звільнення, се мужність, сила духу» [7, 188-189], «Коли ми сягнемо кінця свого тривку, єдине, що матиме якусь вагу, - се та любов, яку ми віддали й дістали» [7, 143]. Це є також прямою вказівкою на взаємовідносини людини й Бога, а правильне їх розуміння і є напрямком на праведний шлях через любов як катарсис.

- Використання прийому видіння. Зокрема, у Галини Пагутяк це простежується через сни (роман «Сни Юлії і Германа»). Сни Юлії і Германа творять не тільки сюжет твору, а й впливають на формування характерів героїв, є знаками, що спонукають до певних вчинків. Дослідниця Н.Мочернюк визначає «сон як сакральний знак...»[9,13].
- Акцент на душевній гармонії, гармонії з природою. Світован (з однойменного роману Мирослава Дочинця) переймається спасінням власної душі та допомагає очиститися духовно іншим. Володіння неординарними здібностями цілителя, дозволяє зарахувати його до когорти праведників. «Коли зіллешся з сим світом, то зрозумієш, що ти завжди був і будеш на віки-вічні. Як і сей світ», — про вічність та невмирущість душі через її гармонію зі світом та собою говорить Андрій Воронов — прообраз Світована.
- Оповіді про чудеса, як обов'язковий компонент агіографічного твору, відрізняються від див, зображених у первинних житійних зразках. Це більше подвижництво, дієве служіння людям. Герої Галини Пагутяк лише бачать видіння.
- Введення образу оповідача, який спостерігає, фіксує, коментує та є безпосереднім учасником подій. Зокрема, журналіст (Мирослав Дочинець «Світован») опиняється у діда, прагне осягнути істину,

зрозуміти його, пізнати його характер, мислення, записуючи ключове до свого «Синього зошита».

- Репрезентація панорами епохи, реалій доби з усіма її процесами. Невипадково Мирослав Дочинець (роман «Світован») інтерпретує новозавітні ситуації через бачення героя журналіста-пропагандиста. Це шлях від невіри до Бога, відродженням моральних цінностей, що є національно зумовленою особливістю даних творів.
- Близькість до житій-мартирій, де описано життя мученика, що проходить тяжкі фізичні випробування. Зокрема, у Мирослава Дочинця, Галини Пагутяк у традиціях мартирії терпить муки Юлія (роман «Сни Юлії і Германа»), Світован (роман-намісто «Світован»).
- Створення особливих світів, куди потрапляють викинуті суспільством, духовно мертві герої, шукаючи прихисти для душі, і саме там вони пізнають істину, припадаючи до сакрального джерела. До речі, ці світи вони можуть залишити, за бажанням, коли будуть готові піти у «той світ» (реальний), можуть мандрувати, тому і з'являється символічний образ дороги – пошуку істини, випробування.
- Спорідненість з притчею. Як і в класичних агіографічних текстах, так і в сучасній літературі з агіографічним підґрунтям зустрічаються вставні оповідання притчової структури.

Отже, причиною звернення сучасних митців до агіографічних мотивів стала необхідність пошуку духовних цінностей. Але під впливом нових історично-культурних умов змінилися канони жанру, образи. Вияв дидактизму проявляється здебільшого через повчання (зокрема в М.Дочинця) або тяжіння до прихованого пророцтва-перестороги (Г.Пагутяк), але спрямований на відродження моральних цінностей суспільства, його гуманізації. «Виховати дитину чутливою, доброю і справедливою, й сильною у супротиві злу, і коли таких дітей буде

більше, отоді й матимемо гуманне суспільство», — пише Г.Пагутяк у щоденнику «Кожен день інший» [12,171].

Здебільшого сучасна українська література містить лише вкраплення агіографічних елементів. Змінено і героя, що зосереджується на створені «земного раю», де є гармонія в душі, гармонія з природою, пошуку Бога в собі.

Трансформовані агіографічні домінанти дають можливість для філософських узагальнень про природу людини, можливості її переродження, а значить і переродження суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров А.В. Образный мир агиографической словесности. Статьи и материалы (1990–1997). Одесса, 1997
2. Александров А.В. Старокиївська агіографічна проза XI – першої третини XIII ст. Одеса, 1999.
3. Бовсунівська Т.В. Жанрові модифікації сучасного роману. – Харків: Вид-во «Діса плюс», 2015. – 368 с.
4. Випасняк Г. Агіографічні мотиви в сучасній українській прозі: монографія/Г.О.Випасняк. – Івано-Франківськ, 1012
5. Горський В. С. Святі Київської Русі / В. С. Горський. – К. : Абрис, 1994. – 173, [3] с. – (Наукове видання).
6. Дочинець М.І. Вічник / Мирослав Дочинець.- Мукачево:Карпатська вежа, 2013.
7. Дочинець М.І. Світован. Штудії під небесним шатром. Роман-намісто / Мирослав Дочинець. - Мукачево:Карпатська вежа, 2014.
8. Літературознавча енциклопедія / Автор-укладач Ю. І. Ковалів. – К.: Академія, 2007. – Т. 1.

9. Мочернюк Наталія Дмитрівна. Сновидіння в поетиці романтизму: часо-просторова специфіка: дис... канд. філол. наук: 10.01.06 / Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. - Т., 2005.
10. Пагутяк Галина. Писар Східних Воріт Притулку. – Львів: Піраміда, 2011. – 143 с.
11. Пагутяк Галина. Сни Юлії і Германа: (роман). Кенігсберзький щоденник/Галина Пагутяк. – К.:Ярославів Вал, 2011.
12. Пагутяк Галина. Кожен день - інший: Щоденник / Галина Пагутяк. – Львів: ЛА «Піраміда», 2013.
13. Пінчук С.П., Регушевський Є.С. "Словник літературознавчих термінів Івана Франка". К. – 1966, с.71.
14. Сироїд Дарія. Агіографічний канон. Проблеми рецепції.-Слово і Час. 2013, Ч.9, С.59-65;
15. Усачова К.С. Житіє як біографія (особливості співвідношення двох жанрів) / К. Усачова. - Вісник Київського славістичного університету / Редкол.: Ю.М. Алексєєв (головн. ред.) та ін. - К.: КСУ, 2007. - № 34. - С. 46-49.
16. Федотов Г.П. Святыє Древней Руси / Предисл. Д.С. Лихачева и А.В. Меня; Коммент. С.С. Бычкова. – М.: Моск. рабочий, 1990. – 269 с.
17. Франко І. Історія української літератури. В кн.: Франко І. Зібрання творів, т. 40. К., 1983
18. Шпиталь А. Палестина, Іудея, Святе Письмо й українська історична проза // Слово і час. – 1999. – № 12. – С. 26 – 30
19. Штонь Г. Духовний простір української ліро-епічної прози : монографія / Григорій Штонь. – К. : Б. в., 1998. – 316, [1] с. – (Наукове видання).

REFERENCES

1. Aleksandrov A.V. Obraznyy myr ahyohrafycheskoi slovesnosti. Staty y materyaly (1990–1997). Odessa, 1997
2. Aleksandrov A.V. Starokyivska ahiohrafichna proza KhI – pershoi tretyny XIII st. Odesa, 1999.
3. Bovsunivska T.V.Zhanrovi modyfikatsii suchasnoho romanu. – Kharkiv: Vyd-vo «Disa plius», 2015. – 368 s.
4. Vypasniak H. Ahiohrafichni motyvy v suchasni ukrainskii prozi: monohrafiia/H.O.Vypasniak. – Ivano-Frankivsk, 1012
5. Horskyi V. S. Sviati Kyivskoi Rusi / V. S. Horskyi. – K. : Abrys, 1994. – 173, [3] s. – (Naukove vydannia).
6. Dochynets M.I. Vichnyk / Myroslav Dochynets.- Mukachevo:Karpatska vezha, 2013.
7. Dochynets M.I. Svitovan. Shtudii pid nebesnym shatrom. Roman-namysto / Myroslav Dochynets. - Mukachevo:Karpatska vezha, 2014.
8. Literaturoznavcha entsyklopediia / Avtor-ukladach Yu. I. Kovaliv. – K.: Akademiia, 2007. – T. 1.
9. Mocherniuk Nataliia Dmytrivna. Snovydiyyia v poetytsi romantyzmu: chaso-prostorova spetsyfika: dys... kand. filol. nauk: 10.01.06 / Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichnyi un- t im. Volodymyra Hnatiuka. - T., 2005.
10. Pahutiak Halyna. Pysar Skhidnykh Vorit Prytulku. – Lviv: Piramida, 2011. – 143 s.
11. Pahutiak Halyna. Sny Yulii i Hermana: (roman). Kenihsberzkyi shchodennyk/Halyna Pahutiak. – K.:Iaroslaviv Val, 2011.
12. Pahutiak Halyna. Kozhen den - inshyi: Shchodennyk / Halyna Pahutiak. – Lviv: LA «Piramida», 2013.
13. Pinchuk S.P., Rehushevskyi Ye.S. "Slovnyk literaturoznavchykh terminiv Ivana Franka". K. – 1966, s.71.
14. Syroid Dariia. Ahiohrafichniy kanon. Problemy retseptsii.-Slovo i Chas. 2013,Ch.9, S.59-65;

15. Usachova K.S. Zhytiie yak biohrafiiia (osoblyvosti spivvidnoshennia dvokh zhanriv) / K. Usachova. - Visnyk Kyivskoho slavistychnoho universytetu / Redkol.: Yu.M. Aleksieiev (holovn. red.) ta in. - K.: KSU, 2007. - № 34. - S. 46-49.
16. Fedotov H.P. Sviatые Drevnei Rusy / Predysl. D.S. Lykhacheva y A.V. Menia; Komment. S.S. Vyshkova. – M.: Mosk. rabochyi, 1990. – 269 s.
17. Franko I. Istoriia ukrainskoi literatury. V kn.: Franko I. Zibrannia tvoriv, t. 40. K., 1983
18. Shpytal A. Palestyna, Iudeia, Sviate Pysmo y ukrainska istorychna proza // Slovo i chas. – 1999. – № 12. – S. 26 – 30
19. Shton H. Dukhovnyi prostir ukrainskoi liro-epichnoi prozy : monohrafiiia / Hryhorii Shton. – K. : B. v., 1998. – 316, [1] s. – (Naukove vydannia).

Svitlana VELYCHKO

Кропивницький

AGIOGRAPHIC COMPONENTS IN MODERN ROMANIA

The article is devoted to highlighting the main achievements of agioographers and researchers of linguistic writing. The peculiarities of artistic interpretations of the plots of hagiographic literature, the specifics of the transformation of life motives in the process of creation of an artistic image in contemporary Ukrainian literature (on the examples of works of Myroslav Duchinka and Galina Pagutyak) are considered. An attempt was made to distinguish the poetic features of the genius of hagiography in the modern Ukrainian novel.

Key words: agioography, life, genre, transformation, image.

Светлана ВЕЛИЧКО

г. Кропивницький

АГИОГРАФИЧЕСКИЕ КОМПОНЕНТЫ В СОВРЕМЕННОМ РОМАНЕ

Статья посвящена освещению основных достижений агиографа и исследователей житийной литературы. Рассмотрены особенности

художественных интерпретаций сюжетов агиографической литературы, специфику трансформации житийных мотивов в процессе создания художественного образа в современной украинской литературе (на примерах произведений Мирослава Дочинца и Галины Пагутяк). Предпринята попытка выделить поэтикальные особенности жанра агиографии в современном украинском романе.

Ключевые слова: агиография, жития, жанр, трансформации, образ.